

सारसंक्षेपः

नेपालको संविधानको धारा २१७ ले गाँउपालिका तथा नगरपालिका स्तरमा विवाद निरूपण गर्न न्यायिक समिति रहने व्यावस्था स्थानिसरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ८ दफा ४६ देखी ५४ सम्म स्थानिय तहमा न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको छ र न्याय सम्पादन प्रकिया सम्बन्धी व्यावस्था स्थानिय न्यायिक प्रयोजनका लागी संवैधानिक ईतिहासमा पहिलो पटक भएको हो । संविधानमा उल्लेखित व्यावस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने दायित्व स्थानिय तहमा रहेको छ । देश भरिका ७५३ वटा न्यायिक समितिवाट न्याय सम्पादन गर्ने यस प्रणालिबाट जनताको न्यायमा पहुँच सरल र सहज बनाउन मद्दत पुग्ने विश्वास लिएको छ साथै बिवाद समाधानका बैकल्पिक उपायहरु अवलम्बन गर्दा न्यायिक प्रकिया जित जितको अवस्था सुनिश्चत हुने र न्याय प्रतिको सन्तुष्टि तथा विश्वास बढ्नुका साथै विवाद निरूपणलाई कम खर्चिलो,कम झनझटिलो तथा मेलमिलापमुलक प्रकियावाट समाधान गर्न गराउन योगदान पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ८ को दफा ४६ देखी ५३ सम्म स्थानिय तहलाई न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार तोकिएको र न्याय सम्पादन प्रकियालाई थप व्यावस्थित गर्न शैल्यशिखर नगरपालिकाले न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन २०७५ समेत जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । निर्दिष्ट कानुनको अधिनमा रहि न्याय सम्पादन कार्यलाई पारदर्शी बनाउन ,स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) वमोजिम शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समिति,समितिको सचिवालय तथा कानुन ईकाईबाट सम्पादन गरिएको कार्यहरुको

अभिलेखित गर्ने,स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समिति,सचिवालय तथा कानून ईकाईबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरुको वार्षिक विवरण नगर प्रमुख मार्फत नगर सभामा पेश गर्ने । न्यायिक समितिबाट सम्पादन भएका कार्यहरु पेशगर्ने उदेश्यले यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । न्यायिक समिति अन्तर्गत कार्य सम्पादन गर्दा दैनिक प्रशासनिक तथा नियमित कार्यहरु सफलतापूर्वक सम्पादन गरीनु, हालसम्म न्यायिक समितिका ५ वटा बैठक संञ्चालन भई न्यायिक समिति समक्ष पेश भएको १ वटा उजुरी सम्बन्धी छलफल गरी आवश्यक कारवाहि अगाडी बढाएको ।

सरकार संञ्चालनमा महत्वपूर्ण अङ्गहरुमध्ये न्यापालिका एक महत्वपूर्ण अङ्ग रहेको छ , व्यावस्थापिकाले तयार गरेको कानून कार्यपालिकाले कार्यान्वयन गर्छ । यस क्रममा कानूनमा देखिएका अष्पटतालाई व्याख्या गर्ने र विवाद निरूपण गर्ने काम न्यापालिकाले गर्छ । लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापनापछि स्थानिय तहदेखी नै सुदृढ एवं सफल बनाउनका लागि स्थानिय नेतृत्व,स्थानिय कानून र स्थानिय सरकारको व्यावस्थापनको लागि स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐनले स्थानिय तहमा न्यायिक समितिको व्यावस्था गरेको छ । उल्लेखित विवादका बिषय वाहेकका बिषयहरु पनि न्यायिक समितिमा मेलमिलापका माध्यमबाट टुङ्गो लगाउनु पर्छ । न्यायिक समितिमा निवेदन वा फिराद पेश भएपछी बिपक्षीका नाँउमा म्याद उठाउने ,प्रतिउत्तर बुझ्ने,प्रमाणको परिक्षण,साँक्षी परिक्षण गर्ने,मेलमिलापका लागि दुबै पक्षलाई उत्प्रेरित गर्ने लगायत सबै प्रकिया टुङ्ग्याएर मात्र समितिले निर्णय गर्नुपर्ने व्यावस्था अवसरको रुपमा रहेको छ ।

स्थानीय स्तरमा अदालती अभ्यासको शुरुवात निकै नै सकारात्मक र प्रभावकारी कदम भए पनि न्याय सम्पादन गर्न देहाय चुनौतिहरू रहेका छन्

- न्याय सम्पादनका क्रममा कानुनी ज्ञानको अभाव हुनु तथा प्राविधिक ज्ञानको कमी रहनु
 - यथेष्ट प्रमाणको मुल्याङ्कन नगरी फौसला हुनसक्ने
 - चुनावबाट आएका जनप्रतिनिधि ईजलासमा हुने भएकाले राजनीतिक पूर्वाग्रहीपन हुन सक्ने
 - कुनै पनि मुद्दामा सिदै अदालत जान सकिने भएकोले राजनीतिक रूपले फरक विचारका व्याक्तिहरू सिधै अदालतमा जान सक्ने
- न्यायिक समितिबाट न्याय सम्पादन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन संघिय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानिय सरकारबाट न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिको लागी समय समयमा कानुन सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरिनुपर्ने, न्यायिक समितिको सचिवालय तथा कानुनी ईकाइमा कार्यरत कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्न न्याय तथा कानुन सम्बन्धी सेवाकालिन तालिम सञ्चालन गराई क्षमता अभिवृद्धि गर्न न्याय तथा कानून सम्बन्धी सेवाकालिन अन्य तालिमहरू आयोजना गरिनुपर्ने न्यायिक समिति मार्फत भए गरेका काम कारवाहीका नियमित अनुगमन गरी पृष्टपोषण गर्नुपर्ने सुझाव तथा अपेक्षा समेत प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको छ ।

शैल्यशिखर नगरपालिकाको परिचय

दार्चुला जिल्लामा पर्ने शैल्यशिखर नगरपालिका एक ऐतिहासिक, राजनैतिक, प्राकृतिक, साँस्कृतिक तथा धार्मीक दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण नगरपालिका हो । शैल्यशिखर नगरपालिका साविकका ६

वटा गाँउबिकास समिति बोहरीगाँउ,शिखर,रानिशिखर,देथला,ग्वानी र गोकूलेश्वरको सबै क्षेत्र समावेश गरी शैल्यशिखर नगरपालिका बनेको हो । यस शैल्यशिखर नगरपालिकाको पूर्वमा मारमा गाँउपालिका ,पश्चिममा लेकम गाँउपालिका र मालिकार्जुन गाँउपालिका उत्तरमा नौगाड गाँउपालिका तथा दक्षिणमा बैतडी जिल्लाको डिलासैनी गाँउपालिका रहेको छ । यस शैल्यशिखर नगरपालिकामा पवित्र मन्दिरहरू ,खोलानाला ,बनजंगलहरू ,ढुङ्गा र स्लेट ,जडीबुटी ,बनपैदावार,कृषि ,पशुपालन,नगदेबाली लगायतका थुप्रै सम्भावना रहेका छन । यस नगरपालिका भित्र स्नातकत्तोर तहसम्मको गोकूलेश्वर बहुमुखी क्याम्पस रहेको छ । यस नगरपालिकामा रहेको गोकूलेश्वर विमानस्थलको हाल स्थरउन्नती भई रहेको छ । त्यस्तै दार्चुला जिल्लाको दोश्रो ठूलो शहर गोकूलेश्वर बजार पनि यसै क्षेत्रमा रहेको छ भने चौलानी नदी पनि यस क्षेत्रमा रहेको छ चौलानी नदीबाट ३० मेगावाट क्षमताको चमेलिया जलविधुत आयोजना समेत यसै नगरपालिकामा पर्छ । यस नगरपालिकाको बिकासको लागि थुप्रै सम्भावना रहेका छन ।

प्रतिबेदनको उदेश्य:

न्यायिक समितिको प्रतिवेदन तयार गर्न देहाय बमिजमको उदेश्य रहेको छ ।

- स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ५३(१) बमोजिम शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समितिको सचिवालय तथा कानुन ईकाइबाट सम्पादन गरिएको कार्यहरूका अभिलेखिकृत गर्ने ।

- स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ५३ (२) बमोजिम शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समिति,समितिको सचिबालय तथा कानुन ईकाइबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरुको बार्षिक बिबरण नगर प्रमुख मार्फत नगरसभामा पेश गर्ने ।
- न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरुको अभिलेखिकृत प्रतिबेदन नगर कार्यपालिकामा पेश गर्ने ।

प्रतिवेदन तयारी बिधी:

- न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरुको प्रतिबेदन तयार गर्न नेपालको संबिधान ,स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐन २०७४,शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समिति(कार्यबिधी सम्बन्धी) ऐन,२०७५,न्यायिक समितिको बैठक पुस्तिकाहरुको बिषेश अध्ययन तथा बिश्र्लेषण गरी तयार गरिएको छ ।
- उक्त प्रतिबेदन तयार गर्दा शैल्यशिखर नगरपालिकाको कार्यसम्पादन चुस्त दुरुस्त बनाउन स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेका कानूनहरुको अध्ययन बिश्लेषण तयार गरिएको छ साथै प्रतिबेदन तयारको क्रममा देहाय बमोजिम अन्य दस्तावेजहरुको समेत अध्ययन बिश्लेषण गरिएको छ
 - मेलमिलाप ऐन,२०६८ र मेलमिलाप नियमावलि,२०७०
 - प्रमाण ऐन,२०३१
 - मुलुकी देवानी(संहिता) ऐन,२०७४
 - मुलुकी देवानी कार्यबिधी(संहिता) ऐन,२०७४
 - मुलुकी अपराध(संहिता) ऐन,२०७४
 - अन्य ऐन कानूनहरु

- शैल्यशिखर नगरपालिकाले स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएका ऐन, नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्ड

स्थानियतहको बर्तमान स्वरूप र न्यायिक अधिकार:

नेपालको संबिधानको भाग ५ धारा ५६(१) मा संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मुल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानिय तह गरी तीन तहको हुनेछ भन्ने उल्लेख छ । संबिधानको धारा ५६(२)मा नेपालको राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले यस संबिधान तथा कानून बमोजिम गर्नेछन भनी स्पष्ट गरिएको छ । नेपालको संबिधान धारा २१७ उपधारा (१) मा कानून बमोजिम आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका बिबाद निरूपण गर्न शैल्यशिखर नगरपालिकाले उपप्रमुखको संयोजकत्वमा निम्न अनुसारको न्यायिक समिति रहेको छ ।

शान्ति खडायत	संयोजक
नरेन्द्र बहादुर पाल	सदस्य
केशब दत्त बिष्ट	सदस्य
मनोरथ जोशी	सदस्य सचिब

न्यायिक समितिको अधिकारक्षेत्र:

न्यायिक समितिबाट स्थानिय तहको न्याय निरूपण सम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्न स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा भएको कानूनी व्यावस्था अनुसार शैल्यशिखर नगरपालिकाको न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन २०७५ नगरसभाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ र सो ऐन बमोजिम निर्धारण गरिएको छ ।

स्थानिय सरकार संञ्चालन ऐनको दफा ४७ मा न्यायिक समितिको अधिकार क्षेत्र बारे निम्न अनुसार ब्याख्या गरिएको छ ।

- आली, धुर, बाँध,पैनी,कुलो वा पानीघाटको बाँडफाडको तथा उपयोग
- अर्काको बाली नोकसानि गरेको
- चरन घाँस दाउरा
- ज्याला मजदुरी नदिएको
- घरपालुवा पशुपक्षी हराएको वा पाएको
- ज्येष्ठ नागरिको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको
- नावालक छोरा छोरी वा पती पत्नीलाई इज्जत आमदअनुसार खान,लाउन वा शिक्षा दिक्षा नदिएको
- बार्षिक २५ लाख रुपया सम्मको बिगो भएको घर बहाल र घर बहाल सुबिधा
- अन्य व्याक्तिको घर जग्गा वा सम्पतिलाई असर पर्ने गरी रुख बिरुवा लगाएको
- आपनो घर वा बलेसी बाट अर्काको घर ,जग्गा वा सार्वजनिक बाटोमा पानी झारेको
- सँधियारको जग्गातर्फ झ्याल राखी घर बनाउनुपर्दा कानूनबमोजिम छोड्नुपर्ने परिणामको जग्गा नछोडी बनाएको
- कसैको हक वा स्वामित्वमा भएपनि परापूर्वदेखी सार्वजनिक रुपमा प्रयोग हुदै आएको बाटो ,बस्तुभाव निकाल्ने निकास ,बस्तुभाव चराउने चौर ,कुलो,नहर,पोखरी ,पाटीपौवा,अन्त्येष्टिस्थल,धार्मिकस्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्न नदिएको वा बाधा पुर्याएको

- संघिय वा प्रदेश कानूनले स्थानियतहबाट निरुपण हुने भनी तोकेको अन्य बिवाद
न्यायिक समितिलाई देहायका विवादहरुमा मेलमिलापको माध्यमबाट मात्र बिवादको निरुपण गर्ने अधिकार हुनेछ ।
- ✓ सरकारी सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक एकाको हकको जग्गा अर्कोले चापी चापी ,मिची वा घुसाई खाएको
- ✓ सरकारी सार्वजनिक वा सामुदायिकबाहेक आफ्नो हक नपुग्ने अरुको जग्गामा घर वा कुनै संरचना बनाएको
- ✓ पती पत्नीबिचको सम्बन्ध विच्छेद तर पति पत्नी बिचको सम्बन्ध बिच्छेद हुने गरी मेलमिलाप गर्न सकिने छैन
- ✓ अंगभंगवाहेकको बढीमा १ बर्षसम्म कैद हुनसक्ने कुटपीट
- ✓ गाली बेइज्जती
- ✓ लुटपीट
- ✓ पशुपक्षी छाडा छोडेको वा पशुपक्षी राख्दा वा पाल्दा लापरवाही गरी अरुलाई असर पारेको
- ✓ अरुको अवासमा अनधिकृत प्रवेश गरेको
- ✓ अर्कोको हक भोगमा रहेको जग्गा आवाद वा भोगचलन गरेको
- ✓ ध्वनी प्रदुषण गरी वा फोहोरमैला फ्याँकी छिमेकीलाई असर पुर्याएको
- ✓ प्रचलित कानून बमोजिम मेलमिलाप हुन सक्ने व्याप्ति वादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने फौजदारी बिबाद ।

मेलमिलापकर्ताको छनौटः

यस शैल्यशिखर नगरपालिका न्यायिक समितिले स्थानिय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ७४ अन्तर्गत आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका बिबादमा न्यायिक निरूपण गर्न सोही ऐनको दफा ४९ को उपदफा १० बमोजिम मेलमिलाप प्रयोजनका लागी प्रत्येक वडाबाट तपशिल बमोजिमको मेलमिलापकर्ता छनौट गरियो ।

- गौरीलाल खडायत शैल्यशिखर नगरपालिका १
- अक्षय तितरा शैल्यशिखर नगरपालिका १
- जयमति मिश्र शैल्यशिखर नगरपालिका २
- भोज बहादुर पाल शैल्यशिखर नगरपालिका २
- निरा लाबड शैल्यशिखर नगरपालिका ३
- राम बहादुर चन्द शैल्यशिखर नगरपालिका ३
- मान सिंह बोहरा शैल्यशिखर नगरपालिका ४
- शंकर भट्ट शैल्यशिखर नगरपालिका ४
- पुष्कर सिंह डागा शैल्यशिखर नगरपालिका ५
- देब सिंह डागा शैल्यशिखर नगरपालिका ५
- ईश्वर सिंह धामी शैल्यशिखर नगरपालिका ६
- अनिता धामि शैल्यशिखर नगरपालिका ६
- बिर सिंह बिष्ट शैल्यशिखर नगरपालिका ७
- हेमा जोशी भट्ट शैल्यशिखर नगरपालिका ७
- जयन्ती भट्ट शैल्यशिखर नगरपालिका ८
- खेम राज जोशी शैल्यशिखर नगरपालिका ८
- महेश बिष्ट शैल्यशिखर नगरपालिका ९
- कल्पना साउद शैल्यशिखर नगरपालिका ९

हालसम्म न्यायिक समितिमा दर्ता भएका उजुरीहरूको बिबरण ।

यस शैल्यशिखर नगरपालिकामा हालसम्म परेका उजुरीहरूको बिबरण निम्न अनुसार रहेका छन् ।

१ उजुरी मिति:२०७९।०९।२५ बादी गगन सिंह धामी प्रतिबादी राम सिंह रावल उजुरी बिषय: जग्गा किचलो

२ उजुरी मिति:२०७९।१०।२६ बादी पार्वती धामी प्रतिबादी गजेन्द्र धामी उजुरी बिषय: नागरिकता र बिबाह दर्ता

३ उजुरी मिति:२०७९।११।२९ बादी लोकेन्द्र प्रशाद जोशी प्रतिबादि बंशिधर बिष्ट उजुरी बिषय:पैसा लेनदेन

शैल्यशिखर न्यायिक समिति आयोजना गरेको २ दिने अभिमुखीकरण

यस शैल्यशिखर न्यायिक समिति बाट जिल्ला अदालत दार्चुलाको सहजिकरणमा नगर प्रमुख,नगर उपप्रमुख ९ वटै वडा अध्यक्ष र कार्यपालिका सदस्यहरूलाई वडा सचिब,मेलमिलापकर्ता,साथै नगरपालिकाका अन्य शाखाहरू लाई न्याय सम्पादन सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

स्थानिय तहमा न्यायिक समितिका चुनौति:

स्थानिय स्तरमा अदालती अभ्यासको शुरुवात निकै नै सकारात्मक र प्रभावकारी कदम भएपनि न्याय सम्पादन गर्दा देहाय चुनौती रहेका छन्

- न्याय सम्पादनका क्रममा कानुनी ज्ञानको अभाव हुनु तथा प्राबिधिक ज्ञानको कमी रहनु
- यथेष्ट प्रमाणको मुल्याकन नगरी फौसला हुनसक्ने
- चुनाबबाट आएका जनप्रतिनिधि ईजलासमा हुने भएकोले राजनैतिक पूर्वाग्रहीपन हुनसक्ने ।

- कुनै पनि मुदामा सिधै जिल्ला अदालतमा जान सकिने भएकोले राजनैतिक रूपले फरक बिचारका व्याक्तिहरु सिधै जिल्ला अदालत जान सक्ने ।

सुझाव

न्यायिक समितिको प्रभावकारी संञ्चालन तथा व्यावस्थापन सम्बन्धमा देहाय बमोजिम सुझाव पेश गरिएको छ ।

- न्यायिक समिति सदस्यहरुलाई बेला बेलामा तालिम गोष्ठीमा सहभागी गरी क्षमता बिकास गर्नुपर्ने ।
- सम्पूर्ण निर्बाचित सदस्यहरुलाई कानून सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्नुपर्ने ।
- न्यायिक समितिको सचिबालय र ईजलास यथासिघ्र व्यावस्थापन गर्नुपर्ने ।
- मेलमिलापकर्ता सम्बन्धी तालिम संञ्चालन गरी मेलमिलापकर्ता तयार गर्नुपर्ने ।
- मेलमिलाप केन्द्रहरु स्थापना गरी कार्यसम्पादनमा सहजिकरण गर्न व्यावस्था मिलाउनुपर्ने ।